

Lugemis- ja uurimisrõõm

Tiit Hennoste. Ilo ja elu. Valitud artikleid 2005–2021. (Studia litteraria Estonica 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2022. 385 lk.

Nagu ikka alustasin raamatu lugemist tagantpoolt: kas nimeregister ja ilmumisandmed on olemas? Jah, seda nad loomulikult on, register isegi peaaegu 11 lehekülge pikk, mis ütleb nii mõndagi autori hea lugemuse ja kasutatud allikate kohta. Ilmumisandmetest selgub, et kogumiku kahekümnest artiklist enamik on varem ilmunud Loomingus, Vikerkaares, kogumikes „Uurimusi 1920.–1930. aastate eesti kirjandusest” ja „Uurimusi 1940. aastate eesti kirjandusest” ning Keeles ja Kirjanduses. See tähendab, et kõik on mu raamatukogus olemas, osaliselt loetudki. Ka ülejäänuga, mis pärineb eri väljaannetest (Ajalooline Ajakiri, Sirp, Methis, Estonian Art, kogumik „Noor-Eesti 100” ja üks Teater. Muusika. Kino lisa), võiksin suuremas osas juba tuttav olla. Aga tegelikkuses pole see muidugi nii: artiklid pole faksimilena reprodutseeritud, vaid „korrastatud, parandatud, täiendatud, lühendatud, ühendatud”, nagu autor, kes oli ühtlasi koostaja, sissejuhatuses teatab (lk 7). Järe-

likult tuleks kõike uuesti lugeda ning alustada algusest.

See algus, viieleheküljeline tekst pealkirjaga „Sissejuhatuseks”, ongi kogumiku kõige uuem kirjutis, milles peitub tähtsaim sõnum. Selles ütleb autor nimelt välja oma kredo, mida ta ise nimetab „raamatu paatoseks” ja mis seisneb selles, et „vähemalt 20. sajandist alates on teoste kõrval (ja mõnigi kord ka teoste ees) olulised manifestid, kirjanduslikud programmid, kirjanduslood, kirjandusõpikud jms, milles kirjutajad toovad välja oma arusaamad, mille abil vallutada ja hoida kirjanduselus kirjanduslikku võimu” (lk 7). See on ühelt poolt sedastus, millele – vähemalt mul – on raske vastu vaielda, teiselt poolt selge suunavõtt ja tees. See on Tiit Hennoste arvamus, mis ei pruugi olla üldiselt tunnustatud. Selle loogiline järelendus on formuleeritud eelmises lauses ja see võiks mõnda lugejat siiski üllatada: „Selles raamatus on teostest juttu minimaalselt ja kirjanike elust üldse mitte.” Kuid autori puhul, kes paneb metakirjanduslikud tekstid oma uurimuste keskmesse, nagu on tehtud käesolevas kogumikus, on see ju ainult loogiline. Ja kui minna veel ühe lause võrra tagasi, sissejuhatuse esimese lauseni, mõistame Hennoste hoiakut ja seisukohavõttu täiesti. „Kirjandusest kirjutamises on ikka peetud keskseks teoseid, mille kõrvale tõstatatakse vähem olulisena kirjanik ja tema

elu.” Autor läheb kohe alguses *in medias res*, et järgnevalt teatada, mida ta ei kavatsenud teha ja mida ta selle asemel teeb.

Nõnda olen, küll vastupidises järjekorras, tsiteerinud sissejuhatuse kogu esimest lõiku, mis võib kas viidata arvustaja saamatusele, parafraseerida korralikult avalõigu tuuma või osutada lihtsalt teksti selgusele ja tihedusele. Kaldun enda au päästmiseks arvama, et tegu on viimase variandiga: Hennoste armastab lühidalt ja selgelt asju paika panna ja välja ütelda, talle ei meeldi pikk keerutamine ega teoretiseerimine, ta ütleb otse, kuidas asi on (vähemalt tema meelest!). Sellest järeldub, et lugeja peab teksti algusest peale tähelepanelikult jälgima, et vajaduse korral protesteerida või kulm kortsu tõmmata.

See juhtub juba sissejuhatuse kolmanda lõigu juures, kus autor seletab üldistavalt raamatu teemat, milleks on eesti kirjanduse moderniseerumine Noor-Eesti aegadest alates, ning väidab peaaegu möödaminnes, et mainitud moderniseerumine „lõpeb 1990. aastatega, mil eesti kirjandus siseneb lõplikult Lääne-Euroopa-USA kultuurimaailma” (lk 7). Siinkohal komistasin esimest korda, pliiats tõusis ning pani märkuse servale: „On see nii?” Täiesti võimalik, et Hennostel, kes vist rohkem kui keegi teine on uurinud eesti kirjanduse globaalseid arenguid ning legendaarseid „hüppeid”,¹ on õigus ja kolmkümmend aastat tagasi eesti kirjandus „saabus” koos Eesti riigi iseseisvuse taastamisega tööpoolest mainitud kultuuriruumi. Samas kujutan kohe ette protesteerivaid hääli: kas Jaan Kaplinski oleks sellega nõus? Mida ütleks Ain Kaalep? Uku Masingust

¹ Vt nt **T. Hennoste**, Eurooplaseks saamine. Kõrvalkäija altkulmupilk. Artikleid ja arvamus 1986–2003. Tartu, s.a. [2003]; **T. Hennoste**, Eesti kirjanduslik avangard 20. sajandi algul. Hüpped modernismi poole I. (Heuremata. Humanitaarteaduslikke monograafiaid.) Tallinn–Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016.

rääkimata. Seda teab autor muidugi ise ka. Teisest küljest vajas ta ilmselt mingit tagumist piiri. Et moderniseerumise algus on Noor-Eesti tuntud löökause juures, on muidugi selge – aga kus siis asub selle lõpp? Mingil määral ju sobib, kui see oleks kuskil 1990. aastate keskel: peaaegu sajand täis. Ka teised autorid teistes kontekstides on viidanud sellele, et 1990. aastate keskel miski muutus.² Kuid kas tingimata eesti kirjanduse sisenemine Lääne-Euroopa-USA kultuurimaailma? Selline järeldus on paratamatu ainult käesoleva raamatu vaatevinklist, mis liigub justnimelt „läbi futurismi, ekspressionismi, uusrealismi, sotsialistliku realismi, sürrealismi, uusavangardismi, modernismi, lihtsalt realismi jm postmodernismini” (lk 7).

Edasi seletab autor sissejuhatuses raamatu kuut osa, millest esimene ja viimane koosnevad ainult ühest artiklist – neid oleks ka võinud nimetada proloogiks ja epilooiks. Esimene on üldise vastuse otsimine „küsimusele, kas ja kuidas on eesti kirjandusteadus, ennekõike kirjanduslugu aidanud konstrueerida ja dekonstrueerida moodsat eesti rahvust” (lk 8), niisiis pisut üldteooria, mis esmalt ilmus 2018. aastal Keeles ja Kirjanduses.³ Ka epiloo on samas ajakirjas ilmunud, nimelt esseistlik „Vaid üks eesti kirjandus?”⁴ Ülejäänud neli osa kõnelevad manifestidest ja programmidest (seitse artiklit), nõukogude aja kirjandusideoloogiast ja kirjanike vastupanust (viis artiklit), enesekolonisatsioonist (neli artiklit) ning filosoofiast ja eetikast (kaks

² Vt nt **M. Velsker**, Kaks lainet. – Looming 2000, nr 4, lk 562–574 või ka autorit ennast: **T. Hennoste**, Kaanonist lahti. – Looming 2000, nr 2, lk 254–264.

³ **T. Hennoste**, Kirjandus, teadus ja rahvus. – Keel ja Kirjandus 2018, nr 1–2, lk 92–103. <https://doi.org/10.54013/kk723a11>

⁴ **T. Hennoste**, Vaid üks eesti kirjandus? – Keel ja Kirjandus 2021, nr 12, lk 1086–1089. <https://doi.org/10.54013/kk768a4>

artiklit). Viimases leidub ka ainus esmakordselt paberil ilmuv essee „Eesti eetika ehk est-eetika”, mis põhineb 2008. aastal peetud ettekandel ning oli varem olemas ainult DVD peal. See on hea ja elegantne kokkuvõtte raamatut läbivast eetika-estee-tika problemaatikast, samas kutsub kergelt lihtsustav esseistlik stiil esile kindlasti kõige rohkem vastuvaidlemist. Aga üks autor on seda teadlikult teinud, millele viitab juba mängleva-allitereeruva pealkirja suurepärase sõnamäng. Et eestikeelne sõna „eetika” muutub Eesti rahvusvahelise tunnusemärgi lisamise kaudu eestikeelseks sõnaks „esteetika”, on leid, millele tasub ehitada essee. Pealegi sulgeb autor sellega ringi, mille avas teose samuti väga leidlik ja sobiv pealkiri „Ilo ja elu”.

Need kõla poolest sarnased, kasutamisvaldkonna ja -sageduse poolest siiski eri-

nevad sõnad moodustavad käesolevas kogumikus vastandid, mille vahel kõik lood, kogu eesti kirjanduslugu kõigub ja areneb. Jälle ruttan lisama: Hennoste maailmas, tema meelest. Selles mõttes on ta saavutanud suurepärase ühtsuse, mille puhul on paslik teda õnnitleda. Teosest kiirgab autori rõõmu sukelduda eesti kirjanduse uurimisse ning lugejad saavad sellest kasu, sest lugemine on tõenäoliselt lausa lust. Kirjutasin „tõenäoliselt”, sest mina seda veel ei tea: see siin on tegelikult ainult sissejuhatuse arvustus. Aga ega Hennoste raamatud olegi ühe hooga läbi lugemiseks. Need seisku riiulis ja olgu käepärast. Sest neid on alati vaja.

CORNELIUS HASSELBLATT